

Kis János:

Szólásszabadság és náci beszéd

✓ Akik az újnylasokat kitiltanák a nyilvánosságból, többnyire nem a náci beszéd pusztá tartalmára építik érveiket, hanem arra a kárra, amit a náci nézetek közlése okoz: a személyek és tárgyak elleni erőszak veszélyére, a demokratikus rend felforgatásának veszélyére, és arra a tényre, hogy az efféle közlések embereket aláznak meg, és riadalmat keltenek bennük.

1 Erőszak gerjesztése

9 Képzeld el a következő esetet. A kormány sokkterápiával próbálkozik. A kenyér ára egyik napról a másikra a tízszeresére nő. Felizgatott tömeg gyülekezik egy pékség ajtaja előtt. Egy férfi felugrik a járdán egymásra polcolt ládákra, és ordítózni kezd. A zsidó boltost vádolja, aki a védtelen árjak nyomorúságát kihasználva akar meggazdagodni. Ez olyan helyzet, melyben a beszéd nyilvánvalóan és közvetlenül idézi föl az erőszak veszélyét. A tömeg zaklatott. A résztvevők erős érzelmi nyomás alatt vannak. Nincs mód ellenvetések megfogalmazására, mérlegelésre. Elmondhatjuk, hogy itt a szónok kauzális felelősséget visel azért, ha közönsége erőszakos tettekre ragadtatja magát.

Pe! Minél távolabb kerülünk a világos és jelenvaló veszély tesztjétől, annál kevésbé lesz egyértelmű a kapcsolat a beszéd és a vele összefüggésbe hozható cse-

lekmények között. Tegyük fel, tudjuk, hogy milyen gyakorisággal követik erőszakos akciók az antiszemita szónoklatokat. S tegyük fel, azt látjuk, hogy egy utcasarki szónok hazafele tartó, közömbös járókelőket próbál izgalomba hozni. Még ha a helyszínen nem történik is semmi, a gyakorisági kapcsolat ismeretében meg tudjuk mondani, mennyivel növeli a szónoklat az erőszakos akció bekövetkeztének veszélyét. A kérdés az, elegendő-e a statisztikai összefüggés fennállása annak a következtetésnek a levonásához, hogy a szónok kauzális felelősséget visel a jövőbeni erőszakcselekményekért.

✓ Nem hinném, hogy elegendő volna. Meglehet, azok közül, akik az erőszakos akcióban majd résztvesznek, senki nem is volt a helyszínen, amikor a mi szónokunk a zsidók ellen ágált. Talán másoktól sem hallottak a beszédéről. S még ha némelyikük hallott is, értesülései egészen más módon hatnak rá, mint ahogy az eredeti beszéd hatott volna, abban a helyzetben, amikor fennállt az erőszak világos és jelenvaló veszélye. Az információ nyugodt körülmények között jut el hozzá; módja és ideje van távolságot teremteni a közléstől, kritikai vizsgálat alá venni a tartalmát, összevetni más emberek másféle közléseivel. Nincs megfosztva a lehetőségtől, hogy maga döntse el önmaga számára, helyeselhető-e a zsidógyűlölet, és megengedhető-e a zsidóellenes erőszak, s hogy a saját meggyőződése alapján járjon el. Tetteit a szónok beszéde nem okozza; inkább cselekvési indítékokat kínál neki, s ezek abban az esetben vezérelhetik a magatartását, ha magáévá tette őket. Ha a korlátozás erre az esetre is kiterjed, akkor az emberek egy részét attól a szabadságtól fosztják meg, hogy a többiekhez hasonlóan kísérletet tegyenek mások meggyőzésére. Márpedig vitatkozó demokráciában éppen ez a szólás értelme.⁹

✓ S így azt kell mondanunk: ha a világos és jelenvaló veszély ismérvei nem állnak fenn, a demokratikus állam nem avatkozhat be a közlés gyakorlatába azzal az indokkal, hogy a személyek és tárgyak elleni erőszak köckázatát kívánja elhárítani. Ez az ára annak, hogy a

2 A demokrácia veszélyeztetése

Ha mindjárt az elején nem üldözik a legteljesebb szigorral, a náci propaganda feltartóztathatatlanul elvezet a demokratikus rend összeomlásához.

Nem csoda, hogy a demokrácia sorsáról zajló vitákban mindig ott kísért a weimari köztársaság tragikus története.

A weimari köztársaság összeomlását nem a náci beszéd iránti tolerancia okozta, hanem a háborús vereség, a megalázó békefeltételek, hatalmas németlakta területek elcsatolása és az elviselhetetlen jóvátételi terhek: mindez együttvéve lehetetlenné tette, hogy erős lojalitás alakuljon ki a politikai elitekben, a közszolgáltatásban és a (javarészt leszerelt) katonatiszti karban a kudarcból született demokratikus jogállam iránt. Az alkotmányhoz hű középpártok felőrldtek a jobb- és baloldali szélsőségek között. Ez utóbbiak szabadon alakíthattak félkatonai rohamcsapatokat, melyek kedvükre garázdálkodhattak, mert a rendőrség, az ügyészi és a bírói kar maga sem volt immunis az antidemokratikus eszmékkel szemben. Ráadásul a közjogi rendszer nem volt felkészülve a váltsághelyzetre, s benuvása újabb lökést adott a katasztrófának. Nincs okunk feltételezni, hogy a nemzetiszocializmus valaha is hatalmába keríthette volna Németországot a kedvezőtlen körülmények összetorlódása nélkül.

Szeretném most szemügyre venni a harmadik érvet, mely szerint a náci beszéd elhangzása ártalmas következményeitől függetlenül is sérelmes.

3 Sérelemokozás

Tagadhatatlan, a náci kijelentései sok embert mélyen sértenek, kivált a vézskorszak sötét tapasztalataival a háttérben. Ha valaki azt állítja, hogy Hitlernek végül is

igaza volt, amikor meg akarta szabadítani Németországot és Európát a zsidóktól, állításának a népirtás borzalmas tényei adnak tartalmat. Az efféle beszéd, semmi kétség, fájdalmat és nyugtalanságot okoz a zsidó származású embereknek, különösen azoknak, akik maguk is szenvedő áldozatai voltak a zsidóüldözésnek. Nem elégséges ok ez vajon a náci beszéd jogi korlátozására?

De igen, bizonyos körülmények között elégséges lehet. Tegyük fel, a sértő beszédet közvetlenül egy (vagy néhány) megnevezhető egyénhez intézik, s tegyük fel, a címzettnek nincs módja kitérni a közlés meghallgatása elől. Ez a helyzet, példának okáért, amikor a sértő és a sértett ugyanazon a munkahelyen, ugyanabban a helyiségben dolgozik, s az ellenséges szövegek munkaidőben hangzanak el. Vagy ez a helyzet, ha a sértő reggelente ott várakozik a sértett házában kapuja előtt, hogy fejére zúdítsa szitkait, amikor a dolgára indul. Ezek a példák közeli analógiái a világos és jelenvaló veszély tesztje által azonosított eseteknek. Meghatározott egyének szándékos inzultálása, kivált, ha nincsenek abban a helyzetben, hogy ne hallgassák meg a sértegetőt, bizonyosan nem tartozik a szólásszabadság által védett cselekedetek közé. A kérdés az, kiterjeszthető-e a jogi korlátozás a névtelen közönségnek szóló, nyilvános beszédre is, mondván, hogy ez nem kevésbé sérelmes lehet, mint a megnevezhető egyéneknek címzett, közvetlen sértegetés.

A szólásszabadság fentebb körvonalazott elmélete nemleges választ ad a erre kérdésre. Azt állítja, senkinek nincs joga hozzá, hogy mások közléseit pusztán azért betiltsák, mert sérelmesek űrá mint valamely kulturális, vallási, etnikai vagy faji csoport tagjára nézve. Kulturális és ideológiai szempontból pluralizált társadalomban élni egyebek között annyit jelent, mint olyan világban élni, ahol az ember életmódja, meggyőződése, etnikai, vallási vagy politikai hovatartozása éles kritika, sőt megvetés és ellenszenv tárgya lehet. Ha mindannyian vétőt emelhetnénk, valahányszor egy másik ember beszéde mélyen megsérti a közösségünket, akkor a szólásszabadság elve teljesen üres volna – gondoljunk csak Salman Rushdie esetére.¹⁰

a

pl 1

pl 2

b

pl.

Tanulság

Ha igazam van, akkor az államnak tartózkodnia kell a diszkrimináló beszéd üldözésétől, de nem szabad hallgatnia az ilyen beszéd tartalmáról. Először is, vezetőinek félreérthetetlenül, újra és újra ki kell nyilvánítaniuk az egyenlőség melletti elköteleződésüket. Amikor újnácik horogkeresztet pingálnak egy zsinagóga falára vagy belefojtják a szót egy roma szónokba, az államfőnek föl kell keresnie a megsértett közösséget, hangot kell adnia felháborodásának. Másodszor, a köztisztviselőktől, kivált a rendőröktől, ügyészekről és bíraktól szigorúan meg kell követelni, hogy semmiféle kétértelműséget ne engedjenek meg maguknak az újnáci

ci. eszmékkel és azok rokonaival kapcsolatban. A közrend fenntartásáért felelős rendőrtiszt nem parolázhat náci vezérrel. Az igazságszolgáltatásért felelős bíró nem tehet rasszista kijelentéseket. Harmadszor, a közoktatásnak föl kell készítenie a felnevelendő nemzedékeket a pluralizmus elfogadására. Meg kell mutatnia, hogyan lehet ragaszkodnunk a saját etnikai kultúránkhoz anélkül, hogy más kultúrákat mint rosszat és értéktelent vetnénk el. Meg kell mutatnia, hogyan lehetünk elkötelezve meggyőződéseink mellett anélkül, hogy megtagadnánk a toleranciát mások vélekedései és életmódja iránt, noha azokat tévesnek és helytelennek kell tartanunk, ha komolyan vesszük meggyőződéseinket. Negyedszer, mint már mondtam, ki kell közösiíteni azokat a közéleti alakokat, akik a hátrányosan megkülönböztetett csoportok diszkriminálása mellett foglalnak állást; akkor is, ha üzenetük sokszorosán rejtjelezett. Magára adó ember nem áll szóba szélsőséges nézetek képviselőjével, például nem ül le vele egy kerekasztalhoz, ahol mindketten ugyanannak a tudományos közösségnek elfogadott tagjaként jelennének meg. Demokratikus párt nem hagy kétséget afelől, hogy szélsőséges szervezetek nem jönnek számításba koalíciós partnereiként. Egyértelművé teszi, hogy aki „liberális férgesről” szónokol és „féregirtással” fenyegetőzik, aki „buzizik” a parlamentben, az nem rossz stílusban nyilatkozik meg, hanem az alkotmányos demokrácia elveivel és játékszabályaival helyezkedik szembe. Ötödször, a rasszisták beszédének tolerálása nem foglalja magában a rasszista beszéd által sugalmazott erőszak iránti toleranciát. Ha az előítélet motiválta erőszak terjedőben van, az erőszakcselekményeket kell üldözni, nem a beszédet – hacsak a beszéd és az erőszak veszélye közötti összefüggés nem bizonyul közvetlennek és egyértelműnek. Hatodszor, a rasszista beszéd megtűrése nem foglalja magában, hogy tétlenül kell nézni a rasszista diszkriminációt. Az államnak hatalmában áll megkülönböztetett támogatásban részesíteni a rendszeres hátrányt elszenvedő csoportokat, s a háttérelmélet, melyen a szólásszabadság itt védelme-

